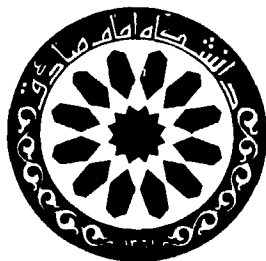

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کتابخانه مرکزی دانشگاه امام صادق (ع)

شماره ثبت ۱۹۹
نسخه ۲

دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

دانشکده معارف اسلامی و حقوق

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد حقوق (گرایش حقوق خصوصی)

مستثنیات دین از نظر فقهی و حقوقی

۱۳۸۱ / ۱۰ / ۲

غلامرضا مولایی

استاد راهنما:

دکتر امیر حسین آبادی

۴۲۹۶۲

زمستان ۱۳۷۹

روز عطایان در آن عالمی عزیز
تسبیح مورخان

دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

دانشکده معارف اسلامی و حقوق

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد حقوق (گرایش حقوق خصوصی)

مستثنیات دین از نظر فقهی و حقوقی

غلامرضا مولایی

استاد راهنما:

دکتر امیرحسین آبادی

استاد مشاور:

دکتر علی مصلحی

زمستان ۱۳۷۹

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر ، نسخه برداری، ترجمه،
اقتباس و ۰۰۰ از این پایان نامه برای دانشگاه امام صادق
(علیه السلام) محفوظ است. نقل مطالب با ذکر مأخذ
بلامانع است.

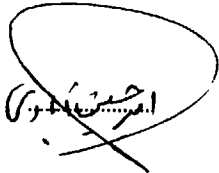
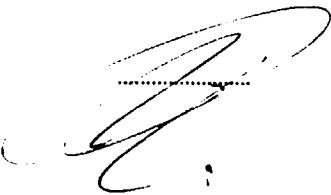
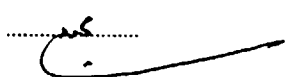
تأییدیه اعضای هیأت داوران حاضر در جلسه دفاع از رساله کارشناسی ارشد

اعضای هیأت داوران نسخه نهایی رساله آقای غلامرضا مولا بیگی به شماره دانشجویی ۷۳۳۱۱۷۵۴۰

با عنوان :

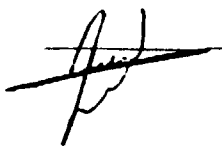
مستثنیات دین از نظر فقهی و حقوقی

را از نظر شکل و محتوی بررسی نموده و پذیرش آنرا برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیشنهاد می کنند .

محل امضاء	رتبه علمی	نام و نام خانوادگی	اعضاء هیأت داوران
	استاد یار	دکتر امیر حسین آبادی	(۱) استاد راهنما :
	استاد یار	دکتر علی مصلحی	(۲) استاد مشاور :
	دانشیار	دکتر نجاد علی الماسی	(۳) استاد داور :

(۴) نماینده شورای

تحصیلات تکمیلی دانشکده : علی عباس حیاتی

وزارت اطلاعات مرکز علمی ایران
تعمیرات مرکز

چکیده :

هدف از اقامه دعوی در دادگستری رسیدن به خواسته است که جز با اجرای حکم این مطلوب بدست نمی آید و معمولاً محکوم علیه تمایل به اجرای داوطلبانه حکم ندارد محکوم له مجبوراً با توسل به اجرای قضایی از طریق توقیف و مزایده اموال محکوم علیه حکم را اجرا نماید.

از طرفی هم محکوم علیه با محکوم شدن به پرداخت دین حق حیات خود را از دست نمی دهد و مصلحت زندگی از هم ایجاب می نماید که برخی از اموال او از توقیف و مزایده مصون باشد. شرع انور اسلام و قوانین موضوعه به این مسأله مهم توجه داشته اند ، لذا اموالی را که جزء ضروریات زندگی مدیون باشد از توقیف معاف گردانیده اند.

د راین پایان نامه به صورت تحقیقی جایگاه بحث تعیین نگردیده و مطالعه ضابطه و مبنای استثنیات دین مورد توجه قرار گرفته است هم چنین بررسی حصاریق مستثنیات این از قبیل مسکن وسیله نقلیه ، تلفن ، وسایل کار ، ..... با بیان ویژگی های هر کدام از آنها و طرح سوالات و پاسخگویی به آنها در یک بخش مستقل انجام گرفته است و نهایتاً نتیجه گیری از مباحث به عمل آمده و انتقادات و پیشنهادات نو نیز بیان گردیده است.

واژه های کلیدی ، اجراییه ، مادر اجرا ، محکوم علیه ، محکوم ، دین ، مستثنیات دین ، عسرو حرج

الخلاصة:

الهدف من إقامة الدعوى فى وزارة العدل الوصول الى هدف لا يمكن الحصول عليه الا بتنفيذ الحكم و عادة فان المحكوم عليه لا يرغب بتنفيذ الحكم من طوع نفسه و المحكوم له يضطر من اجل تنفيذ الحكم لاستعانة بتنفيذ القضاى و ذلك عن طريق حجز أموال المحكوم عليه و المزايدة عليها.

اله المحكوم عليه عند الحكم عليه بوجوب تسديد الدين لا يفقد حق الحياة من جهة و من جهة أخرى فان صلاح الحياة [الاجتماعية] تقيضى صيانة بعض أمواله من الحجز و المزايدة.

انه شريعة الاسلام الغراء والقوانين الوضعية قد توجهت الى هذه المسألة الرصمة ولهذا رفعت الحجز و التوقيف عن المحتلكات الضرورية وللإلزامة يا حياة المديون.

و لم نعد فى هذه الأطروحة لتعيين محله البحث حقيقة الا أننا قنمنا بدراسة المعيار والمبنى فى مستثنيات الدين و كذلك ققدم هذه الأطروحة بحثاً و دراسة حول امستثنيات من الدين كالسكن و وسائل المواصلات و الهاتف و لوازم العمل... مع تفصيل خصائص كل منها و طرح استفسارات و الاجابة عليها فى باب مستقل و فى الختام تم استخلاص النتيجة من المباحث و بيان الانتقادات و الاقتراحات الحديدية فى هذا المجال.

الكلمات الأساسية: الحرة التنفيذية، الموظف التنفيذى للحكم، المحكوم عليه المحكوم، الدين،

مستثنيات الدين، العسر و الحرج

تقديم

تقديم به پيشگاه امير علم و عمل مولى الموحدين

امير المؤمنين على ابن ابى طالب

عليه آلاف التحية والسلام

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۵	فصل اول: کلیات
۵	بخش اول: شناسایی و ماهیت حقوقی مستثنیات دین
۶	مبحث اول: مفاهیم و تعاریف
۶	گفتار اول: تعریف مستثنیات دین
۶	الف) دین:
۷	ب) معنای لغوی و اصطلاحی «مستثنیات»:
۷	ج) تعریف مستثنیات دین:
۱۱	گفتار دوم: برخی اصطلاحات پیرامون مستثنیات دین
۱۱	الف) افلاس:
۱۲	ب) اعسار:
۱۳	ج) توقف و ورشکستگی:
۱۴	د) اجرائیه، توقیف و مزایده:
۱۶	مبحث دوم: ماهیت حقوقی و اهمیت
۱۶	گفتار اول: ماهیت حقوقی
۱۹	گفتار دوم: اهمیت بحث از مستثنیات دین

۲۱	مبحث اول: مستثنیات دین در قبل از اسلام:
۲۱	گفتار اول: در مذهب زردشت
۲۲	گفتار دوم: مستثنیات دین در آئین مسیحیت:
۲۴	گفتار سوم: مستثنیات دین در آئین یهودیت:
۲۵	گفتار چهارم: مستثنیات دین در حقوق روم:
۲۶	مبحث دوم: پیشینه تاریخی بعد از اسلام:
۲۶	گفتار اول: سابقه تاریخی در فقه اسلامی
۲۷	الف) صحیحہ حلبی:
۲۸	ب) روایت عثمان ابن زیاد:
۲۸	ج) روایت ابن ابی عمیر:
۲۸	د) روایت معدة ابن صدقه:
۳۰	گفتار دوم: سابقه تاریخی در قوانین موضوعه ایران:
۳۰	الف) قانون اصول محاکمات حقوقی ۱۳۲۹ قمری
۳۱	ب) قانون تجارت مصوب سال ۱۳۱۱
۳۲	ج) قانون اداره تصفیه ورشکستگی
۳۲	د) آئین نامه اجرای مفاد اسناد رسمی
۳۳	ه) قانون اجرای احکام مدنی
۳۴	و) قانون مالیاتهای مستقیم
۳۶	ز) قانون کار
۳۶	ح) اصلاحیه آئین نامه اجرای اسناد رسمی
۳۹	ط) آئین دادرسی مدنی دادگاههای عمومی و انقلاب
۴۵	فصل دوم: مبانی و ضوابط و مصادیق مستثنیات دین:
۴۵	بخش اول: مبانی مستثنیات دین
۴۷	مبحث اول: لا ضرر

۴۸	گفتار اول: مدرک و مفاد قاعده: .....
۵۴	گفتار دوم: تطبیق قاعده بر موضوع: .....
۵۷	مبحث دوم: قاعده عسر و حرج: .....
۵۸	گفتار اول: بررسی قاعده عسر و حرج: .....
۶۱	گفتار دوم: تطبیق موضوع با قاعده .....
۶۸	مبحث سوم: نظریه مختار .....
۷۳	بخش دوم: ضوابط مستثنیات دین .....
۷۳	مبحث اول: عین معین و مستثنیات دین .....
۷۳	گفتار اول: وجود عین مال طلبکار در بین اموال بدهکار .....
۸۰	گفتار دوم: خیار شرط و بیع شرطی .....
۸۵	گفتار سوم: رهن مستثنیات دین: .....
۸۸	مبحث دوم: شرایط مستثنیات دین: .....
۸۹	گفتار اول: حصری یا تمثیلی بودن .....
۹۳	گفتار دوم: رعایت مستثنیات دین در احکام جزایی .....
۹۳	الف) دیه و جزای نقدی: .....
۹۸	ب) ضبط و مصادره و استرداد اموال: .....
۱۰۲	گفتار سوم: ضمانت اجرای عدم رعایت مستثنیات دین .....
۱۰۲	الف) توقیف اشتباهی مستثنیات دین: .....
۱۰۴	ب) فروش مصادیق مستثنیات دین: .....
۱۰۵	گفتار چهارم: مستثنیات دین و اشخاص حقوقی .....
۱۰۷	گفتار پنجم: فروش مستثنیات دین .....
۱۱۱	بخش سوم: مصادیق مستثنیات دین .....
۱۱۱	مبحث اول: بررسی مصادیق فقهی و قانونی .....
۱۱۱	گفتار اول: مسکن .....

- گفتار دوم: سایر مصادیق ۱۱۷
- الف) مرکب و وسیله نقلیه: ۱۱۷
- ب) نفقه افراد واجب النفقه ۱۲۰
- ج) توقیف حقوق مستخدمین: ۱۲۳
- د) ابزار کار و وسایل کسبه و پیشه‌وران و کشاورزان: ۱۲۸
- مبحث دوم: بررسی قوانین ۱۳۱
- گفتار اول: تشریفات رسیدگی ۱۳۱
- الف) اختلاف در مصادیق: ۱۳۱
- ب) اختلاف در مورد نیاز بودن یا متناسب بودن: ۱۳۳
- گفتار دوم: مستندات قانونی مستثنیات دین ۱۳۵
- الف) آئین‌نامه اجرایی اسناد رسمی لازم‌الاجراء: ۱۳۵
- ب) قانون اجرای احکام مدنی و قانون آئین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۷۹: ۱۳۶
- ج) قانون تجارت: ۱۴۰
- د) قانون مالیاتهای مستقیم: ۱۴۱
- نتیجه‌گیری و پیشنهادات ۱۴۳
- فهرست منابع و مآخذ ۱۵۱
- فارسی ۱۵۱
- عربی ۱۵۳
- قوانین ۱۵۷

مقدمه

یکی از مهمترین مراحل دادرسی و تظلم‌خواهی در مراجع قضایی مرحله اجرای احکام می‌باشد که با پایان یافتن این مرحله است که محکوم‌له به حق خود می‌رسد و می‌توان ادعا داشت که غرض از مراجعه به دادگستری برآورده شده است.

در جامعه اسلامی که مقام قضا از قداست خاصی برخوردار است اصحاب دعوی باید خود را موظف بدانند که به محض اعلام حکم دادگاه آنرا دقیقاً اجرا کنند و اجرای عدالت را میسر سازند. اما بنابر جهاتی در غالب موارد محکوم‌علیه تسلیم به حکم نمی‌باشند و نیاز به آن پیدا می‌شود که از طریق مامورین رسمی و احتمالاً استفاده از قوه قهریه احکام مدنی بمرور اجرا گذارده شود و برای اینکه حکم اجرا شود در خیلی از موارد نیاز به توقیف اموال محکوم‌علیه است تا از محل فروش و مزایده آن حق محکوم‌علیه اداء شود.

از طرفی هم محکوم‌علیه به عنوان یک عضو از مجموعه بزرگ بشری نیاز به زندگی دارد و با محکوم شدن حق حیات از او سلب نمی‌شود و مصلحت او هم ایجاب می‌کند که برخی از اموال از توقیف و مزایده مصون باشد؛ مضافاً اینکه زندگی امروزه بسیار صنعتی و پیچیده شده است که در صورت

فندان یکی از وسایل مادی اولیه زندگی، معیشت و حیات آدمی مشکل بلکه ناممکن می‌گردد. حال با توجه به دو ضرورت متعارض، قانونگذار رفتاری میانه و معتدل را اتخاذ نموده و تا حد امکان سعی در برآورده شدن هر دو منظور داشته است که حاصل این سعی قانونگذار تأسیس نهادی به نام مستثنیات دین گردیده است که این تأسیس قبل از اینکه وارد متون قانونی شود در فقه اسلامی توسط فقه‌های بزرگ بیان شده است^(۱).

اهمیت موضوع و تشتت آراء فقها و حقوقدانان در زمینه مبانی، ضوابط و مصادیق مستثنیات دین لزوم یک تحقیق علمی را ایجاب می‌نمود. نگارنده در این تحقیق بر آن است تا با عنایت خداوند منان و راهنمایی و ارشادات عالمانه استاد راهنما و استاد مشاور پاسخ‌سوالاتی از قبیل: اولاً ماهیت حقوقی مستثنیات دین چیست؟ ثانیاً مبنای تشریح احکام چیست؟ آیا بر اساس قاعده لاضرر است یا لاجرح یا هیچ کدام و مبنای دیگری دارد؟ ثالثاً ضوابط مستثنیات دین چیست؟ آیا در اشخاص حقوقی هم قابل اعمال است؟ آیا رهن مستثنیات دین جایز است و...؟ رابعاً مصادیق مستثنیات دین کدامند و ضابطه تعیین این مصادیق چیست؟ آیا این مصادیق حصری هستند یا تمثیلی و...؟ و بالاخره این نکته که در صورت بروز اختلاف وظیفه مأمور اجرا چیست و نحوه رسیدگی به اختلاف چگونه می‌باشد؟ را بیابد. پرسشهای مذکور مهمترین سوالات و مجهولات ما در این تحقیق است که سعی شده است به طور مبسوط و مستدل به همه آنها پاسخ داده شود.

جایگاه مبحث با توجه به آنچه که در ابتدای مبحث آمد روشن است، مسأله مستثنیات دین از موضوعات اجرای احکام مدنی است چنانچه محکوم علیه از پرداخت محکوم علیه به خودداری کند

۱. فاضل مقداد، ضد الفوائد الفقهية، المنشارات رقم. بی تا، صفحه ۹ / زین الدین ابن عینی، حیل عاملی، روضة البهية، دار احیاء، بیروت، سال ۱۴/۳ هـ، جلد پنجم، ص ۱۳۹ / زین الدین، حیل عاملی، مسالك الافهام، موسسه معرف الاسلامیه، قم، ۱۴۱۴، جلد چهارم، ص ۲۳۸ / ابوالحسن اصفهانی، وسیلة النجاة، چاپ مهر استوار، قم، سال ۱۳۷۴ هـ، جلد دوم، ص ۹۲ / امام روح الله موسوی خمینی، تحریر الوسیلة، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، سال ۱۴۱۳ هـ، جلد دوم، صفحه ۱۱۹ و ۱۹۹.

یا شخص مدیون از پرداخت دین خود امتناع ورزد، اجرای دادگاه یا ثبت با توقیف اموال مدیون و فروش آنها دیون وی را پرداخت می‌کند، منتهی قسمتی از اموال او از توقیف معاف هستند که این اموال مستثنیات دین نامیده می‌شوند؛ بنابراین یکی از مسایل اجرای احکام مدنی می‌باشد.

هدف از تحقیق مزبور در ابتدا ایجاد و خلق یک منبع علمی برای موضوع مهمی که هرگز پیرامون آن تحقیق کافی به عمل نیامده است و هم چنین یافتن یک راه حل مناسب و پیشنهاد آن به قانونگذار برای رفع مشکلات قانونی و تضادها و تعارضهای موجود در نصوص و متون قانونی.

در نگارش این تحقیق از روش کتابخانه‌ای استفاده شده است و منابع آن در درجه اول کتب فقه‌ای عظام و احادیث می‌باشد که در قسمت فقهی تحقیق از آنها بهره فراوان برده‌ایم در قسمت مطالعات حقوقی هم کتب حقوقدانان ارجمند مورد استفاده قرار گرفته است. لازم به ذکر است که در مورد موضوع حاضر قبلاً تحقیقی بصورت جامع و کافی آنچنان که بتواند نیازهای علمی دانشجویان و پژوهندگان را پاسخ دهد، به عمل نیامده بود؛ بنابراین این تحقیق در نوع خود بدیع و نو می‌باشد. بدیهی است که چنین تحقیقاتی از اشکالات فراوانی برخوردار هستند. از عموم خوانندگان محترم خصوصاً از محضر اساتید محترم راهنما و استاد محترم مشاور خواهشمند است که مثل همیشه با سعه صدر با موضوع برخورد نمایند و این حقیر را از ارشادات خودشان محروم نسازند.

کمبود منابع از عمده‌ترین مشکلات این تحقیق بوده است که نگارنده بیش از دویست منبع فقهی و حقوقی را دیده است و از آن میان فقط در هشتاد منبع راجع به مستثنیات دین آن هم به صورت موجز و مختصر مطالبی آمده بود.

این پایان‌نامه در دو فصل و پنج بخش به رشته تحریر در آمده است که در فصل اول به کلیات پرداخته‌ایم. این فصل در دو بخش شناسایی و ماهیت (بخش اول) و تاریخچه بحث (بخش دوم)